

It was determined that the best indicators of favorable biotic resources from Opole (Nicholas-Berezhany (13 points), Hodorowsky-Buceatchi (13 points)) areas, Ternopil and Khmelnytsky Dniester (Chortkiv-Kamenetz-Podolsk district (14 points)), Tovtrovy ridge (Zbarazhsky -Smotrisky area (12 points)), and Small Zhytomyr Polissya (Radekhiv-Brody (12 points), Smygivsko-Slavutskii (15 points), Baranovsky-Visokopichansky (12 points) areas). Naihudnie favorability indices of biotic resources in the physiographic regions Podolsko Pridneprovsk edge (Ruzhin-Skvirsky (4 points), Oratovsky-Monastyrishensky (4 points), Uman-Mankovsky areas (5 points)).

It was revealed that 25 of the 36 physiographic regions have a total score of less than 50% (less than 10 points), 4 district - half (10 points) and only 7 regions are greater than the estimate of 50% (more than 10 points). That is, the favorability of biotic recreational resources on the tail below the average, primarily due to the high economic development of the territory, limitations of its development, a high proportion of reclaimed land, the presence of protected objects with large areas to / agricultural land, low levels of forest cover and a large mosaic of natural vegetation cover.

Keywords: skirts, biotic recreational resources, protected objects.

Рецензент: проф. Брич В.Я.

Надійшла 04.11.2015р.

УДК 630*627.3

Валентина ЧАБАНЧУК, Михайло МЕЛЬНІЙЧУК

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІСЬКИХ ЛІСОВИХ ЛАНДШАФТІВ РІВНЕНЩИНИ У РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМІ

У статті розглянута роль лісових ландшафтів Рівненщини у сфері рекреації. Досліджено осередки збереження природних лісових ландшафтів та показники лісистості по території області. Вивчено головні якісні характеристики рекреаційних лісів на території Рівненської області. Проведено аналіз форм організації рекреації в лісах Рівненщини. Охарактеризовано видовий склад і вікову структуру лісів як індикаторів лікувально-оздоровчих та санітарно-гігієнічних функцій лісу. Визначено ступінь фітонцидності переважаючих порід та показники естетичної цінності поліських лісів за методикою В. Мацоли. Проаналізовано основні заняття з рекреаційного використанням лісових ресурсів та проблеми, що гальмують розвиток рекреації та туризму.

Ключові слова: лісовий ландшафт, рекреаційна діяльність, рекреаційні ліси, лісистість, фітонцидність, атрактивність, естетична цінність, лісові ресурси.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для сучасного етапу суспільного розвитку характерне зростання ролі рекреації для відновлення сил людини. Стрімкий розвиток технологій, науково-технічний прогрес вимагають від людей великих затрат енергії, причому дедалі більше відчувається не тільки фізична втома, але і моральний тиск. У таких умовах все більшої популярності набуває відпочинок людей на природі, а отже і зростає роль лісових ландшафтів у сфері рекреації, оздоровлення і лікування. Наявність лісів сприяє розвитку специфічних видів відпочинку, адже позитивний вплив лісу на організм людини відомий уже давно.

Ліси роблять природне середовище здоровим і придатним для життя. Ось коротка характеристика санітарно-гігієнічних функцій лісу:

- озонує повітря;
- іонізує повітря (іонів у лісі в 100 разів більше, ніж у приміщенні);
- поглинає вуглекислий газ (у міському повітрі вуглекислого газу міститься 0,03%, а лісі - 0,00007%);
- виділяє кисень (1 га лісу виділяє в рік 5 тонн кисню);
- збирає пил, кіптяву, забруднюючі речо-

вини (1 га лісу уловлює в рік 32 тонни пилу);

– виділяє фітонциди (1 га ліси виробляє до 15 кг фітонцидів в рік);

– володіє антимікробною дією (у місті в 1 м³ міститься 6000 мікробів, у лісі – 300) [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання лісових ландшафтів та лісових ресурсів у рекреації останнім часом набуло значної актуальності і розглядається у працях багатьох вчених із різних сфер діяльності, зокрема соціологами, економістами, юристами, географами, лісівниками, екологами тощо. Серед географів проблемі рекреаційного використання лісів присвячені праці Р. Возняка, С. Генсірука, М. Нижника [2], І. Бойко [1], Н. Фоменко [10], В. Стафійчука [7; 8], В. Мацоли [4], А. Тарасова [9] та інших. У цих рацях розглядаються особливості рекреаційних лісів та форми їх використання, рекреаційні функції лісів, їх вплив на організм людини, напрямки використання та методики дослідження лісових ресурсів. Аналіз літературних джерел дає можливість зробити висновок про відсутність праць щодо дослідження рекреаційного використання лісових ландшафтів Рівненщини, за винятком праці Кравченко Н.А. [3], в якій розглянуте рекреаційне гос-

подарство залагом усього Полісся.

Метою дослідження є можливість використання поліських лісових ландшафтів для розвитку туризму та рекреації.

Об'єктом дослідження є лісові ландшафти Рівненщини, а предметом – їх рекреаційні властивості.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. Поліський регіон Рівненщини має великий потенціал для використання лісу для потреб рекреації. Площа лісів державного значення у Рівненській області становить 588,5 тис.га. Рівненська область залишається

одним із небагатьох в Україні осередків збереження первинних лісових ландшафтів, особливо її поліські регіони. Показник лісистості області перевищує середній по Україні у 2,3 раза (36,4% і 15,9% відповідно). Разом із тим, відзначаються значні регіональні відмінності у поширенні лісів на території Рівненщини.

Найбільш залісненими є Рокитнівський та Березнівський райони (відповідно 57,2% і 50,3%), а найменший показник лісистості характерний для Гощанського району (5,7%) (рис.1).

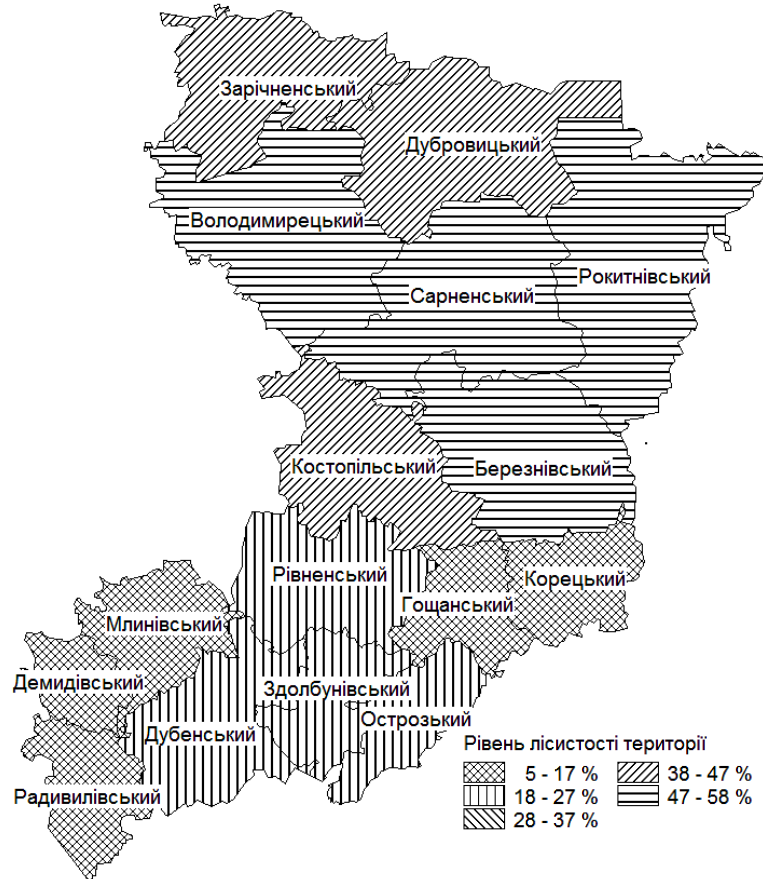

Рис. 1. Картосхема лісистості Рівненської області [на основі 6]

Рекреаційні ліси як компонент природних рекреаційних ресурсів – це лише незначна (за площею) складова лісових екосистем, яка забезпечує потреби населення у лікуванні, відпочинку та туризмі. Для означення ареалу їх поширення за основу береться саме рекреаційна функція. До власне рекреаційних лісів належать зелені зони міст та приміських територій (зазвичай сквери, сади, парки, лісопарки, дендропарки), ліси лікувально-оздоровчих закладів (т.з. курортні ліси). Туристичні функції також здійснюють спеціальні зони природоохоронних об'єктів, ліси вздовж туристських маршрутів, автомобільних шляхів, водоохоронні, ґрунтозахисні, експлуатаційні ліси державного лісфонду тощо [7].

У лісах рекреаційного призначення, приміських лісах потрібно перш за все вбачати певну сукупність елементарних лісових ландшафтів, тобто лісових насаджень, які займають більший чи менший простір і мають певний зовнішній вигляд. Господарство в рекреаційних лісах так і ведеться, щоб максимально використати естетичні, гігієнічні та захисні властивості лісу.

Загальна площа лісів, що можуть використовуватись для рекреаційної діяльності у Рівненській області становить близько 65003,9 га, що складає 9,2% від загальної площі лісів (рис.2).

Рекреаційна діяльність в лісах може бути різноманітною за змістом, рівнем організації,

тривалістю тощо. Вид рекреації та її тривалість є визначальними при благоустрої лісів (табл.1). Головною якісною ознакою рекреа-

ційних лісів є переважання індивідуального відпочинку та максимальний комфорт [7].

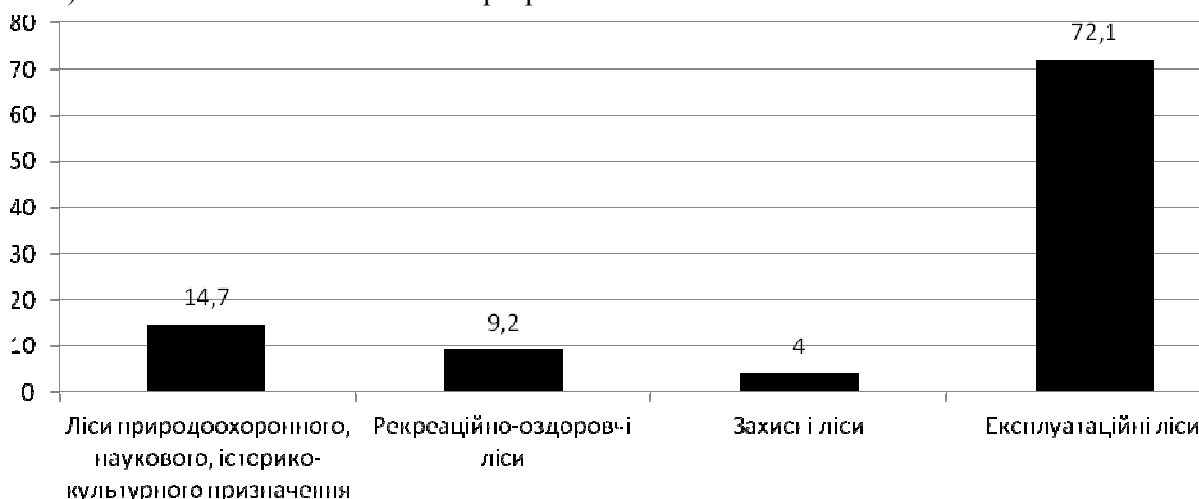

Рис.2. Поділ лісів Рівненської області за категоріями, % [6]

Таблиця 1

Форми організації відпочинку в лісі [7]

Рекреаційне використання лісів	Види рекреації	Рівень організації	Матеріально-технічна база організації відпочинку
постійне, довготривале	лікування, оздоровлення, відпочинок	організована	санаторії, пансіонати, готелі, будинки відпочинку, дитячі табори
постійна, короткотермінова	відпочинок	організована	рекреаційні зони та пункти
сезонна	відпочинок	організована	турбази, мотелі
сезонна	туризм	організована	наметові містечка
тимчасова, короткотривала	пікнік, прогулянка, любительські промисли	неорганізована	лісові масиви

За функціональними особливостями рекреаційну діяльність в лісах Полісся можна поділити на такі види: лікувальну, оздоровчу, спортивну, туристичну, утилітарну, пізнавальну.

У процесі рекреації туристи та відпочиваючі використовують ліс для походів, поїздок, прогулянок; стоянки автомобілів, будинків на колесах, наметів, куренів із заготівлею лісоматеріалів та розчищення майданчиків; приготування їжі та обігріву з розпалюванням багаття і заготівлею дров; лікування, ігор, занять спортом; полювання, рибної ловлі, збирання грибів, ягід, плодів і квітів [5].

Оцінка рекреаційних ресурсів може здійснюватись залежно від виду відпочинку, оздоровлення і лікування, еколого-географічної ситуації, ландшафтних особливостей території з позицій людини, яка відпочиває або виступає організатором відпочинку. Головними якісними характеристиками рекреаційних лісів є їх досяжність, комфортні умови для відпочинку та високі санітарно-гігієнічні характеристики.

Видовим складом і віковою структурою лісів визначається їх лікувально-оздоровча та

санітарно-гігієнічна функції. Ефективність лісу по цим параметрам значною мірою обумовлена здатністю продукувати кисень а також фітонцидністю, досягаючи свого максимуму під час вегетаційного періоду, і залежить від виду деревної породи (табл. 2), віку, стану та інших характеристик [1].

Загалом ліси Полісся відповідають 2-3 ступеню фітонцидності, що є сприятливим для використання лісів у рекреації. Це обумовлено розподілом лісових насаджень за породами на Поліссі Рівненщини.

Серед лісів найбільші площі припадають на чисті соснові бори. Менші площі займають мішані ліси, широколистяно-соснові та сосново-широколистяні (субори). Найбільші площі займають сосна, дуб, береза і вільха чорна.

У лісових ландшафтах зменшується вміст в повітрі шкідливих газів, радіоактивних речовин, пилу. Шумознижувальна здатність добре виражена у таких порід, як клен, липа крупнолиста, тополя тощо.

Важливим проявом фітонцидів є їх стерилізуюча дія на мікрофлору повітря. В 1 м³ міського повітря “живе” 30-40 тис. бактерій та

інших мікроорганізмів, а в лісовому від 30 до 400. Фітонциди сосни звичайної, крушини ламкої вбивають збудників туберкульозу, киш-

кової палички; берези і тополі - зменшують кількість мікробів золотистого стафілококу [7].

Таблиця 2

Фітонцидність окремих порід дерев та кущів (за Генсіруком С. А.)

Ступінь фітонцидності	Породи
1 (найвищий)	дуб черешчатий, клен гостролистий, ялівець віргінський.
2	береза, сосна звичайна, ялина, ліщина, черемха, смерека, акація біла, чорниця.
3	модрина, ясен, липа, вільха, горобина, акація жовта, бузок звичайний.
4	в'яз, бересклет.
5	бузина, крушина.

Окрім того, поліські ліси – місце поширення значної кількості лікарських трав, що можуть бути основою застосування фітотерапії у санаторно-курортній справі і об'єктом промисельного туризму. Великі ділянки лісу, зайняті ягідниками та грибноносними площами, є привабливими для тих, хто надає перевагу відпочинку в лісі [5].

Вікова структура лісових насаджень полісся Рівненщини не цілком сприятлива для задоволення господарських потреб, але сприятливо впливає на організм рекреантів, знижуючи рівень захворюваності серцево-судинної системи, органів дихання, нервової та кістково-м'язевої систем.

Середній вік дерев у оцінюється у 52 роки. Таким чином структура лісових ділянок за групами віку наступна: молодняки – 23,5%, середньовікові – 51,9%, пристигаючі – 16,1%, стиглі та перестійні – 8,5% (рис.3).

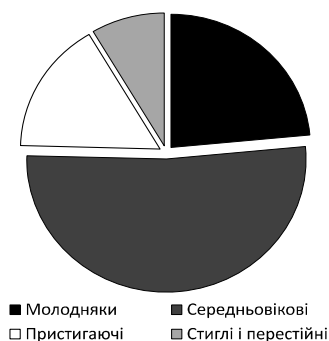

Рис.3. Вікова структура лісів [6]

Окрім того, від віку насаджень залежить рівень сприятливості лісів для різних видів рекреаційних занять. Найсприятливішими для відпочинку є середньовікові насадження (51,9% площі, вкритої лісом). Молодняки можна розглядати як території, резервні для організації відпочинку.

Важливою (і часто визначальною при виборі місця відпочинку) характеристикою лісового масиву, є його атрактивність. Вона визначається чотирма складовими: відносно відда-

леністю, функціональністю, естетичною цінністю, емоційною дією. Естетичний вплив лісу викликає позитивні емоції та асоціації. Збереження самобутності та естетичної цінності кожної ділянки лісу – важлива умова при перетворенні його в рекреаційне середовище. Естетичну цінність лісу виділяють через здатність справляти значний благодійний вплив на людину. Мальовничість окремих дерев (груп дерев), архітектурна розчленованість ландшафту в просторі і рельєф – ці особливості лісових ландшафтів здатні справляти значний емоційний вплив на людину.

Що стосується породного складу рекреаційного лісу, то, на думку фахівців, привабливість його тим вища, чим багатший асортимент дерев і чагарників.

У вітчизняній і зарубіжній лісівничій науці та практиці, облік естетичної цінності лісових ділянок прийнято проводити за допомогою різних шкал, побудованих на оцінці різних ознак ландшафтів.

В. Мацола [4], включає в поняття естетичної цінності коефіцієнт горизонтального і вертикального поділу території, її лісистість, віковий і породний склад лісів. За таким характеристиками поліські ліси Рівненщини оцінюються у 2,2 бала як середньовікові сосново-широколистяні ліси на відносно відкритих рівнинних територіях з лісистістю понад 36% (табл. 3) [8].

Важливими характеристиками рекреаційного лісу є також ступінь заболоченості територій, наявність водних об'єктів, кількість грибних і ягідних місць, транспортна і пішохідна доступність, створення елементів рекреаційного благоустрою тощо.

Заболоченість місцевості є фактором, який відчутно лімітує рекреаційне використання території. Однак, на Поліссі Рівненщини наявність боліт не можна вважати негативним явищем, оскільки такі місцевості мають багатий рослинний і тваринний світ, а також велике екологічне значення, живлячи річки, слугуючи осередком існування та розмноження багатьох видів водно-болотної фауни. Вони виступають

Показники естетичної цінності лісових ділянок

Показники	Бали			Показник
	3	2	1	
Горизонтальний поділ території, км/км ²	1 – 2	0,5 – 1 2 – 3	менше 0,5 більше 3	2
Вертикальне розчленування рельєфу, м; а) для гірських територій б) для горбистих територій в) для рівнинних територій	понад 200 понад 50 понад 10	100 – 200 10 – 50 5 – 10	менше 100 менше 10 менше 5	2
Лісистість, %	25 – 50	менше 25 більше 50	відсутні	3
Породний склад	змішані широколистяно-голкові	соснові, широколистяні	інші – хвойні, дрібнолистяні	2
Віковий склад	перестиглі, стиглі, досягаючі	середньовікові	молодняки	2

Найбільш грибними місцями є зона мішаних лісів, в якій знаходиться територія дослідження. Ягідні угіддя (малина, ожина, чорна горобина, калина, чорниця, брусниця, журавлина, суниця та ін.) так само приурочені до лісових районів Полісся.

Рекреаційним ресурсом виступають також заповідно-мисливські угіддя, особливо в умовах зростання популярності мисливських та фіш-турів. Поліський регіон володіє одними із найбільш значних мисливських ресурсів.

Отже, основними заняттями з використанням лісових ресурсів на Поліссі Рівненщини є [1]:

- туризм і спорт – масовий пішохідний і лижний туризм, види лижного спорту, кінний спорт, спортивне та ліцензійне мисливство, спортивне орієнтування, радіоорієнтування;
- загальнооздоровчий відпочинок – пішохідні прогулянки, спортивні ігри, пікнік, лижні прогулянки;
- аматорські промисли – збір грибів, ягід, лікарських рослин, колекцій, гербаріїв;
- лікування кліматичне, фітолікування, відтворення фізичних і моральних сил шляхом

споглядання високоестетичних пейзажів.

У контексті використання рекреаційних лісів існує ще одна проблема: необлаштованість місць для відпочинку. Більш-менш упорядковані вони в міських парках, скверах та садах, частина яких водночас є складовою природно-заповідного фонду (ПЗФ) і взірцем організації міського середовища [7].

Висновки. Поліський регіон Рівненщини має великий потенціал для використання лісових ландшафтів для потреб рекреації (лісистість 36,4% території). Одним із показників рекреаційної цінності лісу є його фітонцидність. За видовим складом ліси Полісся відповідають 2-3 ступеню фітонцидності, що є сприятливим для використання лісів у рекреації. За показниками естетичної цінності поліські ліси Рівненщини оцінюються у 2,2 бала як середньовікові сосново-широколистяні ліси на відносно відкритих рівнинних територіях з лісистістю понад 36%. Основними заняттями з використанням лісових ресурсів є: туризм і спорт, загальнооздоровчий відпочинок, аматорські промисли, лікування тощо.

Література:

1. *Бойко І.Д.* До питання рекреаційного використання лісових територій / *Д. І. Бойко, Л. А. Савранчук // Materialy V Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji „Kluczowe aspekty naukowej działalności – 2010” Volume 15. Ekologia. Geografia I geologia. – Przemysł: Nauka i Studia, 2010. – 64 с.*
2. *Генсирук А. С.* Рекреационное использование лесов / *А. С. Генсирук, М. С. Нижник, Р. Р. Возняк. – К.: Урожай, 1987 – 248 с.*
3. *Кравченко Н. О.* Рекреационное хозяйство Полісся: сучасний стан та перспективи розвитку / *Н. О. Кравченко. – Ніжин: МІЛАНІК, 2007. – 172 с.*
4. *Мацола В.І.* Рекреационно-оздоровчо-туристичний комплекс (питання теорії, методології, практики) / *В. І. Мацола. – Львів: Вид-во Інституту регіональних досліджень НАН України, 1998. – 278 с.*
5. *Рижов О. М.* Ландшафтно-таксаційні особливості рекреаційних насаджень урочища "Григори" – складової частини зеленої зони м. Біла Церква [Електронний ресурс] / *О. М. Рижов // Агробіологія. – 2012. – № 8. – С. 126-132. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/agr_2012_8_35.pdf*
6. Рівненське обласне управління лісового та мисливського господарства. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://rivnelis.gov.ua>

7. Стафійчук В. І. Проблеми використання біотичних рекреаційних ресурсів у туристичній галузі України / В. І. Стафійчук // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля». – К., 2004.
8. Стафійчук В. І. Рекреалогія / В. І. Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2008. – 264 с.
9. Тарасов А.И. Рекреационное лесопользование / А. И.Тарасов. – М.: Агропромиздат, 1976 – 177 с.
10. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н. В. Фоменко. – К.: Центр навч. літ-ри, 2007. – 312 с.

References:

1. Boyko I. D. Do pytannya rekreatsionnoho vykorystannya lisovykh terytoriy / D. I. Boyko, L. A. Savranchuk // Materialy V Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji „Kluczowe aspekty naukowej dzialalnosci – 2010” Volume 15. Ekologia. Geografia I geologia. – Przemysl: Nauka i Studia, 2010. – 64 s.
2. Hensirik A. S. Rekreatsionnoe ispolzovanie lesov / A. S. Hensyrik, M. S. Nyzhnyk, R. R. Voznyak. – K.: Urozhay, 1987 – 248 s.
3. Kravchenko N. O. Rekreatsionne hospodarstvo Polissya: suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku/ N. O. Kravchenko. – Nizhyn: MILANIK, 2007. – 172 s.
4. Matsola V.I. Rekreatsionno-ozdorovcho-turystynny kompleks (pytannya teorii, metodolohiyi, praktyky) / V. I. Matsola. – Lviv: Vyd-vo Instytutu rehionalnykh doslidzhen NAN Ukrayiny, 1998. – 278 s.
5. Ryzhov O. M. Landshaftno-taksatsiyni osoblyvosti rekreatsionnykh nasadzen urochyscha "Hryhory" – skladovoyi chastynty zelenoyi zony m. Bila Tserkva [Elektronnyy resurs] / O. M. Ryzhov // Ahrobiolohiya. - 2012. - # 8. - S. 126-132. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/agr_2012_8_35.pdf
6. Rivnenske oblasne upravlinnya lisovoho ta myslivskoho hospodarstva. Ofitsiynny sayt. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://rivnelis.gov.ua>
7. Stafyichuk V. I. Problemy vykorystannya biotychnykh rekreatsionnykh resursiv u turystychniy haluzi Ukrayiny / V. I. Stafyichuk // Materialy mizhnarodnoyi nauково-praktychnoyi konferentsiyi «Pedahohichni ta rekreatsionni tekhnolohiyi v suchasniy industriyi dozvillya». – K., 2004.
8. Stafyichuk V. I. Rekreatsionniy resurs / V. I. Stafyichuk. – K.: Alterpres, 2008. – 264 s.
9. Tarasov A.Y. Rekreatsionnoe lesopolzovanie / A. Y.Tarasov. – M.: Ah-ropromyzdat, 1976 – 177 s.
10. Fomenko N. V. Rekreatsionniy resursy ta kurortolohiya / N. V. Fomenko. – K.: Tsentri navch. lit-ry, 2007. – 312 s.

Резюме:

Чабанчук В.Ю., Мельничук М.М., ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОЛЕССКИХ ЛЕСНЫХ ЛАНДШАФТОВ РОВЕНЩИНЫ В РЕКРЕАЦИИ И ТУРИЗМЕ

В статье рассмотрена роль лесных ландшафтов Ровенской области в сфере рекреации, оздоровления, лечения и туризма. Исследованы основные центры сохранения природных лесных ландшафтов. Выделенные регионы с наибольшими и наименьшими показателями лесистости, и на основе данного исследования построено карту лесистости области в разрезе административных районов. Изучены рекреационные леса как компонент природных рекреационных ресурсов и их функции. Определена общая площадь лесов, которые могут быть использованы для рекреационной деятельности в области. Проведен анализ форм организации рекреации в лесах Ровенской области и виды рекреационной деятельности по функциональным особенностям. Исследованы главные качественные характеристики рекреационных лесов на территории Ровенской области. Охарактеризованы видовой состав и возрастная структура лесов как индикаторов лечебно-оздоровительных и санитарно-гигиенических функций леса. Определена степень фитонцидности превосходящих пород в лесах Ровенской области и его значение для рекреации и туризма. Определены показатели эстетической ценности лесных участков полесских лесов Ровенской области по методике В. Мацолы. Подобные исследования на территории области ранее никем не проводились. Проанализированы основные занятия по рекреационному использованию лесных ресурсов на Полесье Ровенской области. Нами также определены основные проблемы, которые удерживают развитие рекреации и туризма в лесах Ровенщины.

Ключевые слова: лесной ландшафт, рекреационная деятельность, рекреационные леса, лесистость, фитонцидность, атрактивность, эстетическая ценность, лесные ресурсы.

Summary:

Chabanchuk V.Y., Melnychuk M.M., USING OF POLISSYAN FOREST LANDSCAPES OF RIVNE REGION IN RECREATION AND TOURISM

In the article we analyzed the role of forest landscape of Rivne region in recreation, rehabilitation and treatment. We explored the main centers of conservation of natural forest landscapes. We have identified regions with the highest and lowest rates of forest cover, and on the basis of this study constructed a map of forest cover by districts. Recreational forests were studied as a component of natural recreational resources. It was determined a total area of forests that can be used for recreational activities in the area. We conducted an analysis of forms of recreation in forests of Rivne region and recreational activities by functional features. The main quality characteristics of recreational forest in the territory of Rivne region were investigated. We described the species composition and age structure of forests as indicators of therapeutic and sanitary functions of forests. It was determined indicators aesthetic value of forest areas according to the method of B. Matsolya. We explored the main occupation of the recreational use of the forest resources in Polesie and the main problems that hinder the development of tourism and recreation in the forests.

Keywords: forest landscape, recreational activities, recreational forests, forest cover, aesthetic value, forest resources.